

Krowodrza w XIX i na początku XX wieku

W roku 1802 ostatecznie "pękły" średniowieczne granice Krakowa z ich realnym i symbolicznym wyznacznikiem - murami obronnymi, które zaczęto wyburzać, tworząc na ich miejscu plantacje - dzisiejsze Planty. Do Krakowa włączono tereny przedmiejskie: Groble, Nowy Świat, Grabary, czyli Piasek, Biskupie, Pędzichów, Wesołą oraz Kazimierz i Kleparz. Miasto zwiększyło tym samym kilkakrotnie swój obszar. Począwszy od schyłku XVIII wieku pojawia się zamysł, a następnie próby włączenia w granice Krakowa wsi na zachodnich przedpolach miasta (Czarna Wieś i Zwierzyniec). Charakter rozszerzenia granic Krakowa w 1802 roku na trwałe pozostawił centrum miasta w obrębie Starego Miasta i Rynku Głównego.

We wschodniej części wsi, w rejonie powstałej ulicy Kamiennej powstałych zespołów koszarowych zlokalizowano więzienie oraz tzw. Krowodrzę Murowaną - osiedle murowanych domów o charakterze podmiejskich. Obok koszar Obrony Cywilnej, wzniesionych przez Austriaków w 1899 r. na polach krowoderskich wzniesiono szpital wojskowy przy ul. Wrocławskiej (proj. Maksymilian Hofman z Wiednia) w latach 1907-11.

Pierwsze wzmianki datują szkołę na Krowodrzy jako szkołkę przyparafialną na rok 1812 : “ Wieś Krowodrza należy do Towarzystwa Szkolnego tej parafii i ponosi wydatki na utrzymanie nauczyciela i budynku."

“ Po roku 1813 odłączyła się wieś Krowodrza od parafii św. Szczepana i od 1814 roku zaprowadziła u siebie szkołkę filialną z nauczycielem zastępcą (...). Jako dowód istnienia w tym czasie szkoły na Krowodrzy jest pismo Dozoru Miejscowego z maja 1818 roku, że (...) od Wielkiejnocy 1818 roku szkoła przestała istnieć, gdyż mieszkańcy tej wsi nie chcą opłacać składek na nauczyciela. Ale we wrześniu 1818 roku donosi Dozór Miejscowy do Dozoru Głównego, że(...) nauczyciel jest już zaprowadzony.”

"Dyrekcję Policji zaprowadzono już w r. 1827, jako władzę podległą Senatowi a zwłaszcza Wydziałowi senackiemu dla spraw wewnętrznych i policji. Rozporządzeniem z 7/12 1838 r. (Dziennik rządowy Nr 86 i 87) dokonał Senat rządzący nowego podziału administracyjnego kraju, dzieląc miasto Kraków na 5 cyrkułów a okręg wolnego miasta na 9 dystryktów. (...)

II. Cyrkuł obejmował gminę IV. od Nru 394 w Śródmieściu, a mianowicie łać wschodnią Rynku, ul. Reformacką, część Sławkowskiej, św. Jana, koniec Floryańskiej, tudzież gminę VII. miejską Kleparz-Piasek, a nadto wsi: Krowodrzę, Łobzów, Nową Wieś Narodową, Gramatykę i Kawiry."

W 1838 r. w ramach nowego podziału administracyjnego Krowodrza posiadająca status jurydyki duchownej została włączona do Rzeczypospolitej Krakowskiej. W latach 1815–1846 powstała Twierdza Kraków z licznymi fortami, szańcami i bateriami (odbudowana po pożarze w 1850 r.). Pomiędzy ul. Łokietka i Chełmońskiego, w latach 1866-67 został wzniesiony (jako ostatni z twierdzy typu redutowego, z licznymi oryginalnymi modernizacjami) Fort 9 Krowodrza, w miejsce szańca FS 9 z lat 1849-55.

Rozwój obwarowań i fortów uniemożliwiał na okolicznych terenach rozwój budownictwa - władze austriackie wydały zakaz budowy. Pomimo gospodarności i zasobności ogrodników krowoderskich na długo zachowała się drewniana zabudowa domów i zagród, wynikająca nie z braku funduszy, ale z trudności w uzyskaniu zgody na budowę.

W latach 1844-1847 przez teren Krowodrzy przeprowadzono odcinek torów budowanej kolei Kraków - Mysłowice..

W Kronice Krakowskiej z lat 1796 -1848 dr Klemensa Bąkowskiego znajdziemy taką wzmiankę o Krowodrzy:

"Powódź. G. K. Nr. 141, z dnia 24 czerwca 1847 roku. Powódź zeszlotygodniowa na Wiśle należy do zwyczajnych prawie i przynajmniej w okolicach Krakowa nie słyhać o szkodliwych wylewach; że deszcz czterodniowy prawie ciągły nie był dla wysuszonej ziemi zbyt, dowodzi to najwidoczniej, iż piątego dnia za pokazaniem się słońca zaledwie gdzie niegdzie ślady mokości pozostały, natomiast ogrody naszych włościan na Czarnej wsi, Łobzowie i Krowodrzy najpiękniejszą okryły się zielonością."

W 1854 r. Krowodrza uzyskała status gminy podmiejskiej: "Jurysdykcji politycznej Magistratu miasta Krakowa poddano według rozporządzenia z r. 1854 (Nr 111, D%. pr. p.) oprócz przedmieść także i gminy: Grzegórzki i Piaski, Dąbie z Beszczem i Głębinowem oraz Kawiorzy. Do przedmieść Krakowa a mianowicie do IX. gminy miejskiej zaliczała się ciągle Czarna Wieś. Inne gminy, które od r. 1838 należały do 5 cyrkułów Krakowa, jak Półwsie i Zwierzyniec, Łobzów i Nowa Wieś oraz Krowodrza, zaliczono do urzędów powiatowych, a mianowicie Zwierzyniec, Łobzów i Nową Wieś Narodową do urzędu powiatowego w Liszkach, a Krowodrzę do urzędu powiatowego w Mogile."

"Kiedy w roku 1855 odpadły z pod zarządu Krakowa gminy Zwierzyniec, Łobzów, Nowa Wieś i Krowodrza, podzielono miasto rozporządzeniem Rządu krajowego z 7/7 1855. L. 17970 w tymże roku na 3 obwody, z których każdy poddano pod zarząd komisarza miejskiego, jako urzędnika wykonawczego oraz mającego sobie powierzona policję porządku w obwodzie. Uchwałą z 20/6 1898 r. postanowiła Rada miasta utworzyć 4 obwód komisarycki."

"Przez włączenie do terytorium starostwa krakowskiego okręgu urzędu powiatowego w Liszkach dostały się pod zwierzchnictwo Starostwa krakowskiego także gminy Zwierzyniec z attynencyą Półwsie tudzież Łobzów i Nowa Wieś Narodowa, a przez włączenie do okręgu starostwa krakowskiego urzędu powiatowego w Mogile przeszła pod zwierzchnictwo starostwa Krowodrzy. (1867)."

Folwark na Krowodrzy, należący od schyłku XVIII wieku do szpitala Św. Łazarza, w 1884 r. zakupiła Helena Modrzejewska. Na bazie zabudowań folwarcznych jej przyrodni brat Adolf Opid wybudował drewniany dwór - willę o murowanej konstrukcji z elementami drewnianymi w otoczeniu modrzewiowego parku. Pomimo, że aktorka nie zamieszkała nigdy w tym domu, dwór nazwano Modrzejówka.

W roku 1899 r. na polach krowoderskich Austriacy wzniesili koszary Obrony Cywilnej, obok których już w latach 1907-11 wzniesiono szpital wojskowy (przy ul. Wrocławskiej) wg.proj. Maksymilian Hofman z Wiednia.

Istniała na Krowodrzy (u zbiegu ul. Mazowieckiej i Wrocławskiej) Karczma Krowoderska należąca do rodziny Hoffmanów.

W składzie Komitetu Bursy dla synów nauczycielskich w 1900 r. zasiadał Wincenty Woźny, kierownik szkoły czteroklasowej na Krowodrzy.

W 1902 roku gminy przyległe posiadały:

Dębniki - 2.692 mieszkańców , Półwie Zwierzynieckie - 2.701, Zwierzyniec - 2.477, Czarna Wieś - 2.973, Nowa Wieś - 2.372, Łobzów - 791,

Krowodrza - 4.212, Prądnik czerwony - 2.951, Rakowice - 484, Grzegórzki - 3.173, Dąbie - 1.092,

Razem - 25.918 mieszkańców.

"Gminy te, przylegające do Krakowa i ewentualnie z nim połączone, tworzyłyby gminę liczącą 111.179 mieszkańców. Podgórze liczyło 17.660 mieszkańców, Ludwinów łączący się z Podgórzem 2.089, Kraków złączony z gminami sąsiednimi, powiększony o Podgórze z Ludwinowem liczyłby ludności cywilnej 130.928.

Kalendarz Krakowski Józefa Czecha na rok 1904 podaje:

"Kraków dzielił się na 3 okręgi sądów pokoju. Okrąg miasta dzielił się na 17 gmin okręgowych: 1) Kościelniki, 2) Mogiła, do której należała wieś Dąbie z przyległościami, licząca 452 dusz; 3) gminą była Modlnica, 4) Balice, 5) Rybna, 6) Czernichów, 7) Liszki, 8) Zwierzyniec. Do tej gminy zaliczano wsie: Krowodrza (611 mieszkańców), Łobzów i Nową Wieś (482 mieszkańców), Zwierzyniec z Półwsiem (1623 mieszkańców), Wolę Justowską (435 mieszkańców) oraz Przegorzały i Bronowice Wielkie i Małe; 9) gminą okręgową był Bobrek, 10) Jaworzno, 11) Kościelec, 12) Młoszowa, 13) Poręba, 14) Lipowiec, 15) Krzeszowice, 16) Rudawa, 17) Chrzanów."

Statystyki z roku 1904 podają porównanie z rokiem 1890:

"Ze względu na przyrost ludności przodują:

Ludwinów, gdzie przyrost ten wynosi + 230% a następnie Dębniki + 226%,
Rakowice + 160%, Dąbie +103%, Krowodrza +94%, Czarna Wieś +80%, Łobzów
i Prądnik Czerwony + 63%, Grzegórzki +57%.

O ile znaczny przyrost ludności w Krowodrzy, w Łobzowie, Prądniku
Czerwonym, Dąbiu i w Rakowicach spowodowało osiedlenie się w tych
gminach wojska z Krakowa, o tyle znów wzrost ilości ludności Dębnik,
Półwsia,
Czarnej Wsi, Grzegórzek a nawet Podgórze przypisać należy przesiedlaniu
się do tych gmin ludności z Krakowa, przyciąganej tam taniemi
mieszkaniem i środkami żywności. Wiele osób przedkłada też mieszkanie
na wsi nad gwar miejski, stąd nierzadko już i wiele osób z Krakowa we
wsiach okolicznych się napotyka."

{mxc}